

**HUQUQIY XULQ-ATVOR. HUQUQBUZARLIK VA YURIDIK
JAVOBGARLIK**

ПРАВОНАРУШЕНИЯ И ЮРИДИЧЕСКАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ.

LEGAL BEHAVIOR. OFFENSE AND LEGAL LIABILITY

Muallif:Termiz davlat universiteti

Yuridik fakulteti 1-kurs talabasi

Jalilov Tolmas Bobomurod o'g'li

Ilmiy rahbar:Termiz davlat universiteti Yuridik

fakulteti Davlat va Huquq asoslari kafedrası o'qituvchisi

Irnazarov Shuxrat Najmetdinovich

Annotatsiya

Ushbu maqolada huquqiy xulq-atvor, huquqbuzarlik va yuridik javobgarlik tushunchalari yoritilgan. Huquqiy xulq-atvorning jamiyatdagi o'rni va ahamiyati, shuningdek, qonun buzilishining turlari va ularning oqibatlarini ko'rib chiqilgan. Bundan tashqari, yuridik javobgarlikning asosiy turlari va ularning qo'llanilish maqsadlari haqida ma'lumot berilgan. Maqola jamiyatda huquqiy madaniyatni oshirish va qonunlarga rioya qilish zarurligini tushuntirishga qaratilgan.

Аннотация

В данной статье рассматриваются понятия правового поведения, правонарушения и юридической ответственности. Раскрывается роль и значение правомерного поведения в обществе, а также виды правонарушений и их последствия. Кроме того, описываются основные виды юридической ответственности и цели их применения. Статья направлена на повышение правовой культуры в обществе и подчеркивает важность соблюдения законов.

Abstract

This article covers the concepts of legal behavior, offenses, and legal responsibility. It explains the role and importance of lawful behavior in society, as well as the types of legal violations and their consequences. In addition, it discusses the main types of legal responsibility and their purposes. The article is aimed at increasing legal culture in society and emphasizing the importance of complying with laws.

Kalit so'zlar: Huquqiy xulq-atvor, huquqiy ong, huquqiy madaniyat, huquqbuzarlik, jinoyat, ma'muriy huquqbuzarlik, yuridik javobgarlik, qonun ustuvorligi, huquqiy tartibot, davlat majburlov choralari, xalqaro huquq normalari, inson huquqlari.

Ключевые слова: Правовое поведение, правосознание, правовая культура, правонарушение, преступление, административное правонарушение, юридическая ответственность, верховенство закона, правопорядок, меры государственного принуждения, нормы международного права, права человека.

Keywords: Legal behavior, legal consciousness, legal culture, offense, crime, administrative offense, legal liability, rule of law, legal order, state coercive measures, norms of international law, human rights.

KIRISH

Zamonaviy jamiyatda huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatini barpo etishda huquqiy xulq-atvor muhim omillardan biri hisoblanadi. Qonun ustuvorligi tamoyili nafaqat milliy huquq tizimlarida, balki xalqaro miqyosda ham asosiy prinsip sifatida e'tirof etiladi. Xususan, rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, jamiyatda barqarorlik va ijtimoiy tartib fuqarolarning huquqiy ong darajasi hamda qonunlarga ongli ravishda rioya qilishi bilan bevosita bog'liqdir.

Shu bilan birga, huquqbuzarliklar har qanday jamiyatda uchraydigan salbiy ijtimoiy hodisa bo'lib, u huquqiy tartibotga putur yetkazadi. Xalqaro amaliyotda huquqbuzarliklarning oldini olish va ularni kamaytirish uchun samarali yuridik javobgarlik tizimi muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolada huquqiy xulq-atvorning mazmuni, huquqbuzarlik tushunchasi va uning turlari, shuningdek, yuridik javobgarlikning mohiyati xalqaro tajriba bilan solishtirilgan holda tahlil qilinadi.

ASOSIY QISM

1. Huquqiy xulq-atvor tushunchasi va uning jamiyatdagi ahamiyati

Huquqiy xulq-atvor — bu shaxsning amaldagi huquq normalariga muvofiq ravishda o'zini tutishi, ya'ni qonunlarga rioya qilgan holdagi harakatlari yoki harakatsizligidir. U jamiyatdagi huquqiy tartibotni ta'minlashning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Huquqiy xulq-atvor faqat tashqi majburiyat natijasi emas, balki shaxsning huquqiy ongi va ichki e'tiqodiga ham bog'liqdir.

Huquqiy xulq-atvorning asosiy belgilariga qonuniylik, ijtimoiy foydalilik va ongli ravishda amalga oshirilishi kiradi. Shaxs qonunlarga rioya qilganda nafaqat o'z manfaatini, balki jamiyat barqarorligini ham ta'minlaydi. Shu jihatdan huquqiy xulq-atvor ijtimoiy tartib va xavfsizlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Xalqaro tajribada huquqiy xulq-atvor "law-abiding behavior" sifatida talqin qilinadi va huquqiy davlatning muhim mezonlaridan biri hisoblanadi. Rivojlangan davlatlarda fuqarolarning qonunlarga hurmat bilan munosabatda bo'lishi huquqbuzarliklar darajasining past bo'lishiga olib keladi. Bu esa huquqiy madaniyatning yuqori darajada shakllanganligini ko'rsatadi.

O'zbekiston sharoitida ham huquqiy xulq-atvorni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Fuqarolarda qonunga hurmat va unga rioya qilish ko'nikmalarini shakllantirish orqali jamiyatda qonun ustuvorligini ta'minlash mumkin.

2. Huquqiy ong va huquqiy madaniyatning huquqiy xulq-atvorga ta'siri

Huquqiy ong — bu shaxsning qonunlar, huquqiy normalar va adolat haqidagi bilimlari hamda ularga bo'lgan ichki munosabatidir. Huquqiy madaniyat esa ana shu bilimlarning amaliy hayotda namoyon bo'lishi, ya'ni insonning qonunlarga hurmat bilan qarashi va ularga rioya qilish ko'nikmasidir. Ushbu ikki tushuncha shaxsning huquqiy xulq-atvorini shakllantirishda asosiy rol o'ynaydi.

Masalan, yo'l harakati qoidalarini yaxshi biladigan haydovchi qizil chiroqda to'xtaydi va piyodalar xavfsizligini ta'minlaydi. Bu uning huquqiy ongi yuqori ekanini ko'rsatadi. Aksincha, qoidalarni bilsa ham ularga amal qilmaydigan shaxs huquqiy madaniyati past hisoblanadi va bu huquqbuzarlikka olib kelishi mumkin.

Xalqaro tajribada huquqiy madaniyatning yuqoriligi jamiyat barqarorligiga bevosita ta'sir qiladi. Masalan, Germaniya va Yaponiya kabi davlatlarda fuqarolar qonunlarni buzishni jiddiy ijtimoiy xatti-harakat sifatida qabul qiladi, shu sababli u yerda huquqbuzarlik darajasi past. Bu davlatlarda huquqiy tarbiya maktabdan boshlab tizimli ravishda olib boriladi.

O'zbekistonda ham fuqarolarning huquqiy ongini oshirish va huquqiy madaniyatni rivojlantirishga katta e'tibor berilmoqda. Masalan, maktab va oliy ta'lim muassasalarida huquq asoslari fanining o'qitilishi yoshlarni qonunlarga hurmat ruhida tarbiyalashga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, huquqiy ong va huquqiy madaniyat qanchalik yuqori bo'lsa, jamiyatda huquqiy xulq-atvor shunchalik barqaror bo'ladi va huquqbuzarliklar kamayadi.

3. Huquqbuzarlik tushunchasi, belgilari va turlari (xalqaro tasnif bilan)

Huquqbuzarlik — bu huquq normalariga zid ravishda sodir etilgan, jamiyatga yoki shaxsga zarar yetkazadigan aybli xatti-harakat yoki harakatsizlikdir. U davlat tomonidan belgilangan tartib-qoidalarni buzadi va yuridik javobgarlikni keltirib chiqaradi.

Huquqbuzarlikning asosiy belgilari:

- **Noqonuniylik** — harakat qonunga zid bo'ladi
- **Ayblilik** — shaxsning qasddan yoki ehtiyotsizlikdan kelib chiqqan aybi bo'ladi
- **Ijtimoiy zarar** — jamiyatga yoki shaxsga zarar yetkaziladi
- **Javobgarlik mavjudligi** — davlat tomonidan chora ko'riladi

Huquqbuzarlik turlari:

Turi	Mazmuni	Misol
Jinoyat	Eng og'ir huquqbuzarlik bo'lib, jamiyat xavfsizligiga katta zarar yetkazadi	O'g'rilik, talonchilik, firibgarlik
Ma'muriy huquqbuzarlik	Davlat boshqaruvi va tartib qoidalarini buzish	Yo'l harakati qoidalarini buzish, hujjatsiz savdo
Fuqarolik-huquqiy buzilish	Shartnoma yoki mulkiy majburiyatlarni bajarmaslik	Qarzni qaytarmaslik, shartnomani buzish
Intizomiy huquqbuzarlik	Ish yoki xizmat tartibini buzish	Ishga kech qolish, vazifani bajarmaslik

Xalqaro solishtirish:

Turli davlatlarda huquqbuzarlikning turlari va ularga munosabat deyarli bir xil maqsadga qaratilgan — jamiyatda tartibni saqlash. Lekin ularni tasniflash va jazolash usullari har xil.

- **AQSh va Yevropa davlatlarida** huquqbuzarliklar ikki guruhga bo'linadi:
  - **Og'ir jinoyatlar (felony)** — masalan, o'g'rilik, firibgarlik, odamga zarar yetkazish.
  - **Yengil huquqbuzarliklar (misdemeanor)** — masalan, jamoat joyida tartibni buzish yoki kichik qoidabuzarliklar. Bu tizimda qaysi xatti-harakat qanchalik xavfli bo'lsa, shunga qarab jazo ham og'irlashadi.
- **Yaponiyada** esa eng kichik qoidabuzarliklarga ham katta e'tibor beriladi. Masalan, yo'l qoidalarini buzish yoki jamoat joyida tartibni buzish darhol qayd etiladi va tezkor chora ko'riladi. Shu sababli u yerda tartib-intizom juda yuqori.
- **O'zbekistonda** huquqbuzarliklar 4 turga bo'linadi: jinoyat, ma'muriy, fuqarolik va intizomiy. Masalan, o'g'rilik — jinoyat, yo'l qoidasini buzish — ma'muriy, shartnomani bajarmaslik — fuqarolik, ishga kechikish esa intizomiy huquqbuzarlik hisoblanadi.

Barcha davlatlarda qoida bir xil: kim qonunni buzsa, u javob beradi. Farq faqat shundaki, ba'zi davlatlarda nazorat va jazo tizimi qattiqroq, ba'zilarida esa yumshoqroq yoki tarbiyaviy yo'nalishga ko'proq e'tibor beriladi.

4. Yuridik javobgarlik tushunchasi, turlari va qo'llanilish mexanizmlari

Yuridik javobgarlik — bu shaxs huquqbuzarlik sodir etganda davlat tomonidan qonun asosida qo'llaniladigan majburiy choralardir. U jamiyatda tartibni saqlash va qonun buzilishini kamaytirishga xizmat qiladi.

Yuridik javobgarlikning asosiy turlari mavjud. **Jinoiy javobgarlik** og'ir huquqbuzarliklar uchun qo'llaniladi, masalan o'g'rilik yoki firibgarlik uchun qamoq jazosi beriladi. **Ma'muriy javobgarlik** esa yo'l qoidalarini buzish kabi tartib-qoidalar

buzilganda qo'llaniladi va jarima belgilanadi. **Fuqarolik javobgarlik** shartnoma yoki qarz bajarilmaganda yuzaga keladi, masalan qarzni qaytarmaslikda zarar qoplanadi. **Intizomiy javobgarlik** ish yoki o'qish tartibi buzilganda qo'llaniladi, masalan ishga kechikish uchun ogohlantirish beriladi.

Qo'llanilish jarayoni oddiy: avval huquqbuzarlik aniqlanadi, keyin dalillar tekshiriladi, vakolatli organ qaror chiqaradi va oxirida tegishli jazo yoki chora qo'llaniladi. Bu tizim O'zbekistonda ham, xalqaro amaliyotda ham mavjud bo'lib, asosiy maqsad — qonun ustuvorligini ta'minlash va jamiyatda tartibni saqlashdir.

5. Xalqaro tajriba asosida huquqbuzarliklarning oldini olish va huquqiy tizimni takomillashtirish

Huquqbuzarliklarni kamaytirishda turli davlatlar o'ziga xos tajribaga ega. Rivojlangan mamlakatlar amaliyoti shuni ko'rsatadiki, eng samarali yo'l faqat jazolash emas, balki huquqbuzarlikning oldini olishdir.

Masalan, **Yaponiyada** bolalikdan boshlab fuqarolarda tartib-intizom va qonunga hurmat shakllantiriladi. Maktablarda jamoaviy tartib, tozalik va mas'uliyatli xulq-atvorga katta e'tibor beriladi. Shu sababli jamiyatda huquqbuzarlik darajasi juda past.

Germaniyada huquqiy nazorat tizimi kuchli. Yo'l harakati qoidalari kameralar orqali avtomatik nazorat qilinadi va kichik qoidabuzarlik ham qayd etilib, jarima qo'llaniladi. Bu fuqarolarning qonunga aniq rioya qilishiga olib keladi.

AQShda huquqbuzarliklar aniq tasniflangan bo'lib, og'ir jinoyatlar uchun qat'iy jazo, yengil holatlar uchun esa jarima yoki nazorat choralari qo'llaniladi. Sud tizimi faol ishlashi bilan huquqiy tartib ta'minlanadi.

O'zbekistonda ham so'nggi yillarda huquqiy tizimni takomillashtirish bo'yicha muhim islohotlar amalga oshirilmoqda. Yo'l harakati xavfsizligini ta'minlash uchun elektron kameralar o'rnatildi, huquqiy savodxonlikni oshirish uchun ta'lim tizimida huquqiy fanlar kuchaytirildi. Shuningdek, mahallalarda profilaktika ishlari yo'lga qo'yilib, huquqbuzarliklarning oldini olishga alohida e'tibor berilmoqda.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, huquqbuzarlikni kamaytirishda tarbiya, nazorat va qonun ustuvorligi birgalikda ishlashi kerak. O'zbekiston ham aynan shu yo'nalishda izchil rivojlanib bormoqda va huquqiy tizimini zamonaviy talablarga moslashtirmoqda.

XULOSA

Xullas, odamlar qonunni bilsa va unga amal qilsa, jamiyatda tartib bo'ladi. Huquqiy xulq-atvor degani — odamning to'g'ri yurishi, qonunga bo'ysunishi. Shunday bo'lsa, muammo ham kam bo'ladi.

Agar kimdir qonunni buzsa, u huquqbuzarlik hisoblanadi va davlat unga jazo beradi. Bu jazo — yuridik javobgarlik deyiladi.

Dunyo tajribasida ham shuni ko'rish mumkin: Yaponiyada bolaligidan tartib o'rgatiladi, Germaniyada qoidaga qat'iy nazorat bor, shuning uchun u yerlarda tartib

kuchli. O'zbekistonda ham hozir kameralar, qonunlar va ta'lim orqali tartibni yaxshilashga harakat qilinyapti.

Demak, eng asosiy gap shuki: **qonun bor joyda tartib bo'ladi, tartib bor joyda esa tinch va xavfsiz hayot bo'ladi.**

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (yangi tahrir). — Toshkent: O'zbekiston, 2023. — 80 b.
2. Salmanov V.P. Teoriya gosudarstva i prava. — Moskva: Norma, 2011. — 496 s.
3. World Justice Project. Rule of Law Index 2023. — Washington D.C.: WJP, 2023.
4. "Huquqshunoslik asoslari" o'quv qo'llanmasi
5. BMT (UNODC) — World Crime Report ma'lumotlari
6. World Justice Project — Rule of Law Index hisobotlari